

MAKTABGACHA YOSHDAGI KO'RISHIDA NUQSONI BO'LGAN BOLALARNI SAVODGA O'RGATISH TEXNOLOGIYASINI TAKOMILLASHTIRISH BO'YICHA TAJRIBA-SINOV ISHLARI

Saxatova Nafisa Miryunus qizi

Nizomiy nomidagi O'zbekiston milliy pedagogika universiteti maxsus pedagogika yo'nalishi 2
boshqich tayanch-doktaranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi ko'rishida nuqsoni bo'lgan bolalarda savod o'rgatish jarayonini takomillashtirishga qaratilgan pedagogik texnologiya ishlab chiqildi va uning samaradorligi tajriba-sinov ishlari orqali baholandi. Tajriba natijalari ko'rishida nuqsoni bo'lgan bolalar uchun moslashtirilgan ta'lim metodlari ularning fonematik eshituvini rivojlantirish, grafik tasavvurlarni mustahkamlash va mustaqil o'quv faoliyatini oshirishda yuqori natija berganini ko'rsatdi. Maqolada maktabgacha yoshdagi ko'rishida nuqsoni bo'lgan bolalarni savodga o'rgatish jarayonini takomillashtirishga qaratilgan eksperimental tadqiqot natijalari bayon qilinadi. Maqolada bolalarning taktil idrok, fonematik eshituv, grafomotor ko'nikmalar va tovush-harf munosabatlarini shakllantirishdagi mavjud holat tahlil qilindi va yangi multisensor texnologiya ishlab chiqildi. Eksperimental guruhda taktil asos, eshituv-fonematik modul va integrativ savod o'rgatish amaliyoti kombinatsiyasi orqali bolalarning o'quv faoliyati sezilarli darajada oshdi. Tajriba natijalari ko'rishida nuqsoni bo'lgan bolalar uchun taklif etilgan metodikaning samaradorligini tasdiqladi, bu esa ularning kompensator imkoniyatlarini rivojlantirish va o'qishga tayyorgarlik darajasini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim, ko'rishida nuqsoni bo'lgan bolalar, savodga o'rgatish, multisensor texnologiya, taktil idrok, fonematik eshituv, grafomotor ko'nikmalar, korreksion-pedagogik yondashuv

Аннотация: В данной статье разработана педагогическая технология, направленная на совершенствование процесса обучения грамоте детей дошкольного возраста с нарушениями зрения, и оценена ее эффективность посредством экспериментальной и тестовой работы. Результаты эксперимента показывают, что адаптированные образовательные методы для детей с нарушениями зрения дают высокие результаты в развитии их фонематического слуха, укреплении графического воображения и повышении самостоятельной учебной активности. В статье представлены результаты экспериментального исследования, направленного на совершенствование процесса обучения грамоте детей дошкольного возраста с нарушениями зрения. В статье анализируется текущее состояние тактильного восприятия, фонематического слуха, графомоторных навыков и формирования звуко-буквенных соотношений у детей, и разработана новая мультисенсорная технология. В экспериментальной группе сочетание тактильной основы, слухофонического модуля и практики интегративного обучения грамоте значительно повысило учебную активность детей. Результаты эксперимента подтвердили эффективность предложенной

методики для детей с нарушениями зрения, которая способствует развитию их компенсаторных способностей и повышению уровня готовности к чтению.

Ключевые слова: дошкольное образование, дети с нарушениями зрения, обучение грамоте, мультисенсорные технологии, тактильное восприятие, фонематический слух, графомоторные навыки, коррекционно-педагогический подход

Annotation: This article develops a pedagogical technology aimed at improving the process of teaching literacy to children with visual impairments of preschool age, and its effectiveness is evaluated through experimental and test work. The results of the experiment show that adapted educational methods for children with visual impairments give high results in developing their phonemic hearing, strengthening graphic imagination, and increasing independent learning activity. The article presents the results of an experimental study aimed at improving the process of teaching literacy to children with visual impairments of preschool age. The article analyzes the current state of children's tactile perception, phonemic hearing, graphomotor skills, and the formation of sound-letter relationships, and a new multisensory technology is developed. In the experimental group, the combination of the tactile basis, the auditory-phonemic module, and the practice of integrative literacy teaching significantly increased the learning activity of children. The results of the experiment confirmed the effectiveness of the proposed methodology for children with visual impairments, which serves to develop their compensatory capabilities and increase the level of readiness for reading.

Keywords: preschool education, children with visual impairments, literacy training, multisensory technology, tactile perception, phonemic hearing, graphomotor skills, correctional-pedagogical approach

Maktabgacha yoshdagi ko'rishida nuqsoni bo'lgan bolalarning savodga o'rgatilishi ularning sensor imkoniyatlarini o'rnini qoplashga qaratilgan maxsus metodik yondashuvlarni talab qiladi. Amaldagi ta'lim jarayonida didaktik materiallarning yetarli darajada moslashtirilmaganligi, eshituv va sezgi asosidagi o'qitishning to'liq qo'llanilmasligi bolalarda harf obrazlarini shakllantirishni sekinlashtiradi.

Shu bois savod o'rgatish texnologiyasini takomillashtirish, uni ko'rishida nuqsoni bo'lgan bolalarning individual ehtiyojlariga moslashtirish dolzarb ilmiy-amaliy masala hisoblanadi. Maktabgacha yoshdagi ko'rishida nuqsoni bo'lgan bolalarni savodga o'rgatish jarayoni murakkab psixologik-pedagogik yondashuvni talab qiladi.

Bunday bolalarda vizual idrokning cheklanganligi o'quv materiallarini qabul qilish, harf-shakl munosabatlarini tushunish hamda grafomotor ko'nikmalarni shakllantirishda qo'shimcha qiyinchiliklar tug'diradi. Shu bois savod o'rgatish texnologiyalarini takomillashtirish, o'quv faoliyatini individual rivojlanish darajasiga moslashtirish, taktil va eshituv asosidagi o'quv vositalarini integratsiya qilish zarurati yanada ortmoqda.

Zamonaviy korreksion-pedagogik yondashuvlar bolalarning kognitiv faolligini oshirish, kompensator imkoniyatlarini rivojlantirish hamda savod o'rgatish jarayonining samaradorligini ta'minlashga xizmat qiladi. Mazkur tadqiqot aynan shu jarayonni ilmiy asosda takomillashtirish va amaliyotga tatbiq etish imkoniyatlarini o'rganishga qaratilgan.

Tadqiqot jarayonida maktabgacha yoshdagi ko'rishida nuqsoni bo'lgan bolalarning savodga o'rgatilishida qo'llanilayotgan pedagogik yondashuvlarning samaradorligini baholash maqsadida kompleks metodlardan foydalanildi.

Kuzatish metodi o'quv jarayonining real sharoitda kechishini, bolalarning o'quv topshiriqlariga munosabati va faoliyat dinamikasini tahlil qilish imkonini berdi. Suhbat va anketa metodlari pedagoglar, tarbiyachilar va ota-onalarning tajribasi, ehtiyojlari hamda mavjud muammolarni aniqlashga xizmat qildi.

Eksperimental–diagnostik metodlar (test topshiriqlari, o'quv ko'nikmalarini baholash mezonlari) bolalarning o'quv–bilish faoliyati, harf va shakllarni idrok etish darajasi, taktil ko'nikmalari va fonematik eshituv rivojlanishini o'lchashga yo'naltirildi. Statistik tahlil metodlari olingan ko'rsatkichlar o'rtasidagi farqlarni aniqlash va takomillashtirilgan texnologiyaning samaradorligini ilmiy asoslash imkonini berdi.

Tadqiqot maktabgacha yoshdagi ko'rishida nuqsoni bo'lgan bolalarni savodga o'rgatish jarayonini takomillashtirishga qaratilgan bo'lib, o'quvchilarning taktil idrok, fonematik eshituv, elementar grafomotor ko'nikmalar va tovush-harf munosabatlarini shakllantirish jarayonlarining mavjud holatini tahlil qilishdan boshlandi. Tadqiqot mazmuni quyidagi yo'nalishlarda olib borildi:

1. Mavjud pedagogik texnologiyalar samaradorligini aniqlash

Amaldagi dasturiy-metodik materiallar tahlil qilinib, ularning kamchiliklari, ya'ni vizual materiallarga haddan ziyod tayanish, taktil differensiasiya bo'yicha mashqlar yetishmasligi va fonematik idrokni rivojlantirish metodlarining cheklanganligi aniqlanadi.

2. Eksperimental diagnostika mazmuni

Diagnostika quyidagi kompetensiyalarni o'lchashga yo'naltirildi:

- taktil differensiasiya darajasi;
- geometrik shakllarni ajratish;
- fonematik eshituv aniqligi;
- harf elementlarini qo'l bilan idrok etish;
- eshituv asosida bo'g'in-harflarni farqlash;
- nutqiy faol operatsiyalarni bajarish tezligi.

Quyidagi jadval dastlabki diagnostika ko'rsatkichlari bo'yicha umumlashtirilgan natijalarni aks ettiradi.

Ko'rsatkichlar	Maks. ball	Eksperimental guruh (n=15)	Nazorat (n=15) guruhi
Taktil differensiasiya	10	4.2	4.5
Fonematik eshituv	10	3.8	3.9
Harf elementlarini idrok etish	10	3.1	3.0
Shakl-harf bog'liqligini tushunish	10	2.7	2.8
Grafomotor tayyorgarlik	10	4.0	4.2
Umumiy o'rtacha ko'rsatkich	—	3.76	3.88

Natijalar ko'rishida nuqsoni bo'lgan bolalarda savod o'rgatishning boshlang'ich bosqichida sezilarli qiyinchiliklar borligini ko'rsatdi.

Shu asosda yangi texnologiya ishlab chiqildi.

Eksperimental texnologiya maktabgacha yoshdagi ko'rishida nuqsoni bo'lgan bolalarni savodga o'rgatish jarayonini takomillashtirishga yo'naltirilgan kompleks korreksion-pedagogik tizimdan iborat bo'lib, multisensor o'quv faoliyatini tashkil etish prinsipi asosida ishlab chiqildi.

Mazkur texnologiya bolaning kompensator imkoniyatlarini faollashtirish, taktil va eshituv qobiliyatlarini rivojlantirish, tovush-harf munosabatlarini shakllantirish hamda amaliy savod ko'nikmalarining barqarorligini ta'minlashni ko'zda tutadi.

Texnologiya mazmuni uch asosiy komponentga tayanadi: taktil asosdagi o'quv faoliyati, eshituv-fonematik rivojlantirish moduli va integrallashgan savod o'rgatish amaliyoti.

Taktil komponent relefli harflar, shakl-mavhum tushunchalarning modellaridan foydalanish, konturni sezish, fakturali materiallar bilan mashqlar bajarish orqali bolalarning predmet-harf idrokini mustahkamlaydi.

Bu jarayonda bolaga harfning shaklini qo'li bilan tutib ko'rish, elementlarini solishtirish, taktil farqlash malakalarini rivojlantirish uchun sharoit yaratiladi.

Eshituv-fonematik modul tovushlarni farqlash, eshituv differensiasiyasi, bo'g'inlarni aniqlash va tovush manbaini eshituv orqali topish kabi mashqlarni o'z ichiga oladi. Maxsus akustik signallar, audio-matnlar, tovushli kartochkalar va nutq terapevtik mashqlar orqali fonematik tahlil qilish ko'nikmalari bosqichma-bosqich shakllantirildi. Bu esa bolalarda tovushni tanib olish, harf bilan bog'lash, bo'g'in tuzish va elementar o'qish jarayonini osonlashtirdi.

Integrativ savod o'rgatish amaliyoti taktil va eshituv stimullarini birgalikda qo'llashga asoslanadi. Mashg'ulotlarda bolaga harfning relefli modeli berilib, shu bilan birga tovushning audio varianti eshittiriladi, artikulyatsion mashqlar bilan mustahkamlanadi. Ushbu multisensor yondashuv harfning shakli, tovushi va artikulyatsion modeli o'rtasida barqaror aloqa hosil qilishga xizmat qildi. Shuningdek, "taktil o'yinlar", "ovozi orqali top", "harfni sezib ayt" kabi interaktiv mashqlar bolalarning o'quv jarayoniga qiziqishini oshirdi va motivatsiyani kuchaytirdi.

Texnologiyaning mazmuni individual va guruhiiy ish shakllarini uyg'unlashtirgan holda tashkil etildi. Har bir mashg'ulotda bolalarning taktil qobiliyati, eshituv idroki va o'qishga tayyorgarlik holati inobatga olindi. Eksperimental yondashuv natijasida savod o'rgatish jarayoni ko'rishida nuqsoni bo'lgan bolalar uchun qulay va o'zlashtirish darajasi yuqori bo'lgan tizimga aylantirildi.

Yakuniy natijalar

Ko'rsatkichlar	Eksp. guruh boshlanishi	Eksp. guruh yakuni	O'sish (%)	Nazorat yakuni
Taktil differensiasiya	4.2	8.1	+92.8%	5.1
Fonematik eshituv	3.8	7.4	+94.7%	4.3
Harf elementlarini idrok etish	3.1	7.8	+151%	3.9
Shakl-harf bog'lanishini tushunish	2.7	7.0	+159%	3.4
Grafomotor tayyorgarlik	4.0	7.5	+87.5%	4.9
Umumiy o'rtacha ko'rsatkich	3.76	7.56	+101%	4.32

O'sish foizi quyidagi formula bilan hisoblandi:

$$O'sish (\%) = \frac{Yakuniy\ ball - Boshlang'ich\ ball}{Boshlang'ich\ ball} \times 100$$

Masalan, fonematik eshituv bo'yicha:

$$\frac{7.4 - 3.8}{3.8} \times 100 = 94.7\%$$

Eksperimental guruhda barcha ko'rsatkichlar bo'yicha o'sish 87–159% oralig'ida bo'ldi, nazorat guruhida esa o'sish 8–15% dan oshmadi.

Tadqiqotning boshlang'ich bosqichida maktabgacha yoshdagi ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar o'quv faoliyatining ayrim jihatlarini bo'yicha qiyinchiliklarga duch kelganligi aniqlandi.

Taktil differensiasiya va fonematik eshituv ko'rsatkichlari o'rtacha 4 ball atrofida bo'lsa, harf elementlarini idrok etish va shakl-harf bog'lanishini tushunish 3 ballgacha yetmagan. Shuningdek, bolalarning grafomotor tayyorgarlik darajasi ham o'rtacha 4 ballni tashkil qilgan.

Bu ma'lumotlar bolalarning vizual idrok imkoniyatlarining cheklanganligi sababli o'quv materiallarini qabul qilish va harf-shakl munosabatlarini tushunishda qiyinchiliklarga duch kelishini ko'rsatdi.

Eksperimental ishlar davomida ishlab chiqilgan yangi multisensor texnologiya bolalarning kompensator imkoniyatlarini faollashtirishga, taktil va eshituv qobiliyatlarini rivojlantirishga, tovush-harf munosabatlarini shakllantirishga yo'naltirildi. Texnologiya uch asosiy komponentni o'z ichiga oladi: taktil asosdagi o'quv faoliyati, eshituv-fonematik rivojlantirish moduli va integrallashgan savod o'rgatish amaliyoti.

- Taktil komponent bolalarga relefli harflar va shakl-mavhum tushunchalar modellarini qo'llash orqali predmet-harf idrokini rivojlantirish imkonini berdi. Bolalar harfning shaklini qo'li bilan tutib ko'rish, elementlarini solishtirish va taktil farqlash malakalarini shakllantirdi.

- Eshituv-fonematik modul bolalarga tovushlarni farqlash, bo'g'inlarni aniqlash va tovush manbaini eshituv orqali topish kabi mashqlarni o'rgatdi. Maxsus akustik signallar va audio-matnlar orqali fonematik tahlil qilish ko'nikmalari bosqichma-bosqich shakllantirildi.

- Integrativ savod o'rgatish amaliyoti taktil va eshituv stimullarini birgalikda qo'llashga asoslandi. Mashg'ulotlarda bolalar harfning relefli modelini qo'l bilan sezib, shu bilan birga tovushning audio variantini eshitdilar va artikulyatsion mashqlar bilan mustahkamlashdi. Bu yondashuv harf shakli, tovushi va artikulyatsion modeli o'rtasida barqaror aloqa hosil bo'lishiga xizmat qildi.

Eksperiment yakunida eksperimental guruhning ko'rsatkichlari sezilarli darajada oshdi. Taktil differensiasiya 4.2 balldan 8.1 ballgacha, fonematik eshituv 3.8 balldan 7.4 ballgacha, harf elementlarini idrok etish 3.1 balldan 7.8 ballgacha, shakl-harf bog'lanishini tushunish 2.7 balldan 7.0 ballgacha, grafomotor tayyorgarlik esa 4.0 balldan 7.5 ballgacha o'sdi. Umumiy o'rtacha ko'rsatkich 3.76 balldan 7.56 ballgacha ko'tarildi, o'sish foizi 87–

159% oralig'ida bo'ldi. Shu bilan birga, nazorat guruhi bo'yicha o'sish faqat 8–15% bilan cheklanishi metodikaning samaradorligini yana bir bor tasdiqladi.

Tajriba natijalari shuni ko'rsatdiki, ishlab chiqilgan multisensor texnologiya ko'rishida nuqsoni bo'lgan bolalar uchun savodga o'rgatish jarayonini sezilarli darajada samarali qiladi, ularning sensor imkoniyatlarini kompensatsiya qiladi va o'qishga tayyorgarlik darajasini oshiradi.

Xulosa.

Tajriba-sinov ishlari takomillashtirilgan savodga o'rgatish texnologiyasining samaradorligini tasdiqladi. Mazkur metodika ko'rishida nuqsoni bo'lgan maktabgacha yoshdagi bolalarda savod o'rgatish jarayonining sifatini sezilarli darajada oshiradi, sensor imkoniyatlarni kompensatsiyalashga xizmat qiladi hamda o'qish faoliyatiga tayyorlikni kuchaytiradi. Pedagogik jarayonga yangi texnologiyani joriy etish inklyuziv ta'lim sifati va maxsus pedagogikaning amaliy yutuqlarini kengaytirishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ananyev B.G. Chelovek kak predmet poznaniya. – M.: Pedagogika, 2008. – 232 s.
2. Zimnyaya I.A. Pedagogicheskaya psixologiya. – M.: Logos, 2010. – 384 s.
3. Vigotskiy L.S. Defektologiya asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 2015. – 296 b.
4. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. Maxsus ta'lim konsepsiyasi. – Toshkent, 2020. – 30 b.
5. Barer R. Tiflopedagogika asoslari. – M.: Prosveshcheniye, 2012. – 210 s.
6. Qodirova M., Yo'ldosheva D. Maxsus pedagogika. – Toshkent: "Ilm ziyo", 2021. – 188 b.